

ספרים

הורדוס האכזרי או הורדוס הגדול?

בביוגרפיה חדשה על הורדוס מאת מירי הדס לבל מתואר הורדוס כמי שניהל מדיניות כפולה, אחת שפניה אל האוכלוסייה היהודית ושיאה בהרחבתו ושיפוצו של בית המקדש, והאחרת אל החברה הלא יהודית. צריך היה שליט רב כוח כדי לנהל מדיניות כפולה כזאת, שלא היתה מקובלת על הציבור היהודי. הרצחנות שלו התרחשה ברובה בהקשר המשפחתי ותככי הארמון, וקשה יהיה לקבל שמי שעשה את כל המפעלים האלה היה לוקה בנפשו, פרנואיד ואימפולסיבי כפי שטפלו עליו

יעקב שביט

02 ביוני 2022

עקוב

הורדוס, מאת מירי הדס-לבל, תרגמה מצרפתית חמוטל בר-יוסף, הוצאת כרמל, ירושלים, 2022, 304 עמודים

בשנת 1895 פירסם העיתון "המליץ" שהופיע בפטרבורג, בכמה המשכים, תרגום לספרו של הסופר האוקראיני-הרוסי דניאל לוקיץ מורדובצב (-1905) "הורדוס: סיפור יסודו בדברי הימים". זו היתה הביוגרפיה הראשונה בעברית על המלך הורדוס, ועורכי העיתון הרגישו צורך לערוך אותה כדי לחזק את הדימוי השלילי של הורדוס.

עד אז קוראי עברית יכולים היו לקרוא על הורדוס ב"ספר יוסיפון" מהמאה העשירית, ורק החל מאמצע המאה ה-19 היה אפשר לקרוא עליו בספריו של יוסף בן מתתיהו (פלביוס יוספוס) בתרגומים עיבודים של קלמן שולמן

ל"קדמוניות" (1864) ול"מלחמת היהודים" (1862). תרגום מלא של "מלחמת היהודים" של י"נ שמחוני הופיע רק ב-1923 בוורשה, ואחר־כך בתרגום שמואל חגי ב-1964 (ושוב בתרגום ליזה אולמן ב-2009). "קדמוניות" בתרגום אברהם שליט הופיע בשנים 1963-1964. הורדוס ותקופת מלכותו תוארו בספרות על תולדות ישראל של היינריך (צבי) גרץ, שמעון דובנוב ואחרים.

אבל רק ב-1960 הופיע "הורדוס המלך: האיש ופועלו" של אברהם שליט, שעורר מיד פולמוס. בין מבקריו היו עמיתיו באוניברסיטה העברית יוסף קלוזנר, שהרבה לכתוב על הורדוס, ויצחק בער. שליט שיחרר את הורדוס מהדימוי של מפלצת צמאת דם שנוצרה לו במסורת היהודית ומצא בו הרבה תכונות חיוביות.

החוקרים האקדמאים (וגם היסטוריונים חובבים) בדורות הבאים הרבו לכתוב על הורדוס ותקופתו, אבל לא כתבו ביוגרפיה, בעוד שבמאה ה-20 נכתבו בעולם לא־מעט ביוגרפיות שלו. רק ב-2007 הופיעה ביוגרפיה חדשה, "הורדוס: מלך רודף ורדוף" של אריה כשר ואליעזר ויצטום, שהחזירה את הורדוס אל המסורת שתיארה אותו כעריץ אכזר וחולה נפש. בסכוליון למגילת תענית יום מותו של הורדוס הוא יום חג. רק ליהודים ברומא, כך לפחות מספר המחזאי הרומי פרסיוס (Persius, 34-62) היה יום הולדתו יום חג. הנצרות ראתה בהורדוס אנטי־כריסט. התיאולוג פלובר משארטר (המאות ה-10-11) כתב שהורדוס מסמל את השטן והיהודים הם עוזריו. היינריך (צבי) גרץ הגיב על הערות יודופוביות מעין אלה שלמרבה המזל הסיפור מהברית החדשה על רצח התינוקות התמימים בבית לחם בפקודת הורדוס הוא בדיה, ולכן אי־אפשר להאשים בו את היהודים.

דומה שלא היתה דמות בהיסטוריה של בית שני, ולא רק בה, שהיתה לה ביוגרפיה דרמטית יותר מזו של הורדוס. יוסף בן מתתיהו השאיר לביוגרפים ב"קדמוניות" ו"מלחמת היהודים" לא רק תמונה ארוכה ומפורטת של חיי הורדוס ומעשיו אלא גם "אפיונים פסיכולוגיים" של אישיותו. תרגום יוספוס ללשונות אירופה הפך את הורדוס לגיבור של עשרות מחזות, בעל אישיות מורכבת ורב־ממדית: בפרק האחרון של ספרה מביאה הדס־לבל סקירה ממצה של מחזות המסתורין בימי הביניים שנועדו לקהל הרחב ושל הדרמות ה"חילוניות" שהתחילו להופיע במאה ה-16, ביניהם, אוסיף, המחזה הראשון שכתבה אשה, אליזבט קרי (Cary), ב-1613 והביוגרפיה הראשונה ברוסית של גברילה דרז'ווין (Gavrila Derzhavin) "הורדוס ומרים" מ-1809, לפיה הורדוס ירש את בית חשמונאי משום שהחשמונאים האחרונים היו עריצים וחסרי־יכולת.

השם "הורדוס" בתרבות האירופית נהפך שם נרדף לאדם אכזר, מטורף ונכלולי. ברוסית, Irod נהפך לשם נרדף לרוצח ילדים. ב-1833 סיכם ההיסטוריון המלוכני הצרפתי ז'אן־בפטיסט קפפיג (Jean-Baptiste Capefigue) את פרשת חייו של הורדוס כך: הוא עלה לשלטון כשועל, מלך כאריה ומת ככלב־רחוב (בעניין האחרון טעה כמובן). בעולם הנוצרי היתה להורדוס נוכחות גדולה, ואילו בתרבות היהודית הוא היה דמות כמעט־נשכחת, בוודאי לעומת נוכחותו בתרבויות אירופה. רק בזיכרונות של גליקל מהמלך בת המאה ה-17 מצאתי שימוש בשם "הורדוס" לתיאור אדם שהולך שולל את בעלה.

ספרה של מיריי הדס־לבל, פרופסור אמריטה בסורבון, שראה אור בצרפתית ב-2017 ותורגם עכשיו לעברית, הוא אפוא הביוגרפיה השלישית של הורדוס שרואה אור בעברית, והוא שונה מהשתיים שקדמו לו. הוא שילוב של היסטוריוגרפיה וספרות יפה, הוא קריא, שוטף, כתוב באלגנטיות ומעודכן ברוב

הממצאים הארכיאולוגיים שהתגלו בשנים האחרונות, בעיקר במצדה, שם נחשף אורח החיים של הורדוס שמייבא מאיטליה יינות ותפוחים. ובעיקר, הספר אינו צמוד לסדר כרונולוגי אלא מתמקד במאורעות חשובים ובהיבטים חשובים. כך לדוגמה היא עוסקת בקיצור ביחסי האהבה-שנאה בין הורדוס לאשתו מרים החשמונאית, נושא שהרבה דרמות אירופיות עסקו בו, והולכת בעקבות יוספוס בתיאור הפרשה והטירוף שאחז בהורדוס אחרי ששלח אותה למותה. מותר לשאול אם היה ממש בחשדותיו של הורדוס שמרים בוגדת בו. בכל מקרה, בעיניים יהודיות מרים היתה מרטירית, גיבורה לאומית.

כדאי להוסיף כאן שהדס־לבל מצטטת מאמר של המלומד הצרפתי ארנסט רנאן שכתב שהורדוס היה "אכזרי, תאוותן, קשוח, כפי שצריך להיות כדי להצליח בסביבה חדשה. אריה שרואים רק את צווארו הרחב ואת רעמתו הסמיכה בלי לדרוש ממנו חוש מוסרי, ועם חוש אמיתי לגדולה". היא מנסה למצוא איזון בין הורדוס שנחשב כלוקה בפרנויה, אלים, אימפולסיבי, חולה נפש, תאב כוח, שלא הכיר בשום כוח מעליו מלבד זה של רומא להורדוס שמבין את כללי הריאל־פוליטיקה, בעל חוש להישרדות, יוזם מפעלי בנייה גדולים, ובהם נמל גדול במגדל סטרטון (קיסריה), מפעלים שלמענם ייבא חומרי גלם מבחוץ וכנראה גם פועלים מיומנים ואומנים; הורדוס שהיה יותר ממלך מקומי ו"לא ראה את עצמו כמלך של מחוז קטן במזרח בשם יהודה, אלא כמונרך רחב אופקים, קוסמופוליט, מוכשר להסתגל לחידושי זמנו".

לכן בנה ושיפץ מקדשים ומבני ציבור בארצות שונות. הוא היה מלכם של הלא־יהודים ולהם בנה אמפיתאטראות ומרחצאות, ואילו ליהודים בנה את בית המקדש השלישי, מפואר פי כמה מקודמו (שחנכתו אינה מצוינת בלוח השנה העברי), ושבימיו התפתחה התורה שבעל־פה ללא הפרעה. במלים אחרות, הוא

לא ניסה להמיר את היהודים להלניזם אלא ניהל מדיניות כפולה, אחת שפניה אל האוכלוסייה היהודית והאחרת אל החברה הלא־יהודית. צריך היה שליט רב־כוח כדי לנהל מדיניות כפולה כזאת, שלא היתה מקובלת על הציבור היהודי. הרצחנות שלו התרחשה ברובה בהקשר המשפחתי ותככי הארמון, וקשה יהיה לקבל שמי שעשה את כל המפעלים האלה היה לוקה בנפשו, פרנואידי ואימפולסיבי.

נניח בצד את הניסיונות לפענח את אישיותו של הורדוס והזיהוי־לכאורה של המחלות השונות שלקה בהן ושהשפיעו על התנהגותו. בכל מקרה, ההיסטוריוגרפיה היהודית בעת החדשה בדרך־כלל לא נטתה לו חסד. אדרבה, היא שפטה אותו בחומרה, הרבה יותר מהחומרה ששפטה את אלכסנדר ינאי שטבח בנתיניו פי כמה וכמה מהורדוס, וכל זאת משום שהיה "עבד אדומי" ששם קץ לבית חשמונאי והרג את צאצאיו האחרונים, השליט שלטון פחד ושלט בחסות הקיסרות הרומית. העמדה השלילית הזאת מתעלמת שהורדוס עלה לשלטון אחרי מלחמת האחים בין יוחנן הורקנוס ואריסטובולוס שהביאה להשתלטות רומא על יהודה ולביטול המלוכה החשמונאית. החסות הרומית שניתנה להורדוס והכתרתו למלך־קליינט העניקה למדינה ההרודיאנית יציבות וביטחון וגם שגשוג כלכלי. מדובר אמנם בתקופת ביניים קצרה — הורדוס עלה לשלטון בשנת 37 לפני הספירה ומת בשנת 4 לפני הספירה, בין התקופה החשמונאית ושלטון הנציבים שהוביל למרד ברומא, ומהישגיו של הורדוס נותרו רק מפעלי הבנייה שלו, הציבוריים והפרטיים.

ב-2013 נהרו כ-800 אלף מבקרים לתערוכה מונומנטלית במוזיאון ישראל שתיארה את תרומתו הגדולה בשינויים שעשה בנוף הארץ־ישראלית. הורדוס הבנאי הגדול התאים לאתוס הציוני של "בניין הארץ" והיו מי שסברו שהורדוס

זכה לרהביליטציה ולמקום הראוי לו בזיכרון הישראלי הקולקטיבי. אבל, התערוכה לא הצליחה להכניס את הורדוס לשיח הפוליטי בישראל, לדוגמה כמלכם של היהודים ושל הלא־יהודים כאחד. הפולמוס על הורדוס נשאר בין כותלי האקדמיה וספרות המחקר. דומה שהשיח הפוליטי והתרבותי יתקשה לראות בתקופה ההרודיאנית "עבר שימושי", שאפשר ללמוד ממנו על המתחים בין פוליטיקה ומוסר, בין ריאליזם ומשיחיות, בין תרבות יהודית ותרבות נוכרית, בין דת ומדינה, מתחים שמובנים בחברה הישראלית.

הורדוס, כך ילמד הקורא גם מהספר הזה, היה דמות חד־פעמית בהיסטוריה של עם ישראל ולא רק בארץ ישראל. מיריי הדס־לבל כותבת ש"מלכותו של הורדוס היתה, אמנם, זרועה גוויות, אבל הוא יכול היה גם להתגאות בהישגים מרובים. הורדוס האכזרי או הורדוס הגדול? ימים יגידו מה יישמר בפי הדורות הבאים". אין ספק שבדורות האחרונים הוא נשפט בהשפעת העמדות השונות כלפי הקונפליקטים הנזכרים, וכך יישפט, אם יישפט, גם בדורות הבאים.

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

ספרים